

Michiel de Ruijter in het Atlantisch gebied (West Afrika en de Cariben)

Door Alex van Stipriaan (Erasmus Universiteit)

Vanaf de oprichting van de WIC, in 1621, was de Republiek sterk aanwezig in het Atlantisch gebied en werd dit een van de belangrijkste gebieden in de wereld waar de concurrentie met de andere Europese mogendheden, met name Spanje/Portugal, Engeland en Frankrijk werd uitgevochten. Anders dan de VOC was de WIC vaak financieel niet sterk genoeg om voortdurend oorlog te voeren tegen die andere mogendheden. In zulke gevallen riep het de hulp in van de Staten generaal die dan de eigen vloot ter beschikking stelde om de Nederlandse belangen te verdedigen.

Die belangen in West Afrika lagen op het gebied van zout, ivoor, goud en vooral mensenhandel voor de slavenplantages in de Amerika's. Wat het laatste betreft gold dat in de Ruijters tijd niet alleen de Nederlandse gebieden zoals Suriname, Berbice, of Curaçao, maar net zo goed de handel in slaafgemaakte Afrikanen voor de plantage-gebieden van de concurrerende mogendheden in de Amerika's. Handel was handel. Om die handel met de Afrikaanse handelaars in de kustgebieden zo goed mogelijk te kunnen drijven werden er handelsforten langs de hele Westafrikaanse kust gebouwd en/of veroverd op een van de concurrenten. Zo waren er midden 17^e eeuw naar schatting 20 Nederlandse forten gebouwd in het gebied tussen het huidige Senegal en Nigeria en was het WIC hoofdkwartier en centrum van diens slavenhandel gevestigd in het op de Portugezen veroverde fort Elmina in het huidige Ghana. De grootste groep slaafgemaakte Afrikanen onder Nederlandse vlag kwam uiteindelijk overigens uit het Congo-Angola gebied, maar daar waren geen Nederlandse forten.

Meerdere keren werd op verzoek van de WIC, door de Staten Generaal een beroep gedaan op admiraal de Ruijter om bedreigde belangen te beschermen of te heroveren op de Europese concurrenten. Van deze tochten is nog weinig bekend.

In ieder geval weten we over De Ruijters actieve aanwezigheid in het Atlantisch gebied met zekerheid het volgende:

- In 1640 werd De Ruijter kapitein op het koopvaardijship *Vlissinge* en maakte daarmee verschillende tochten naar het Caraïbisch gebied, of West Indië zoals het toen genoemd werd. Dit had alles met slavernij te maken, want de koloniën in dat gebied draaiden volledig op slavenarbeid. De producten die ernaartoe werden vervoerd waren merendeels bedoeld voor de slavenplantages en hun eigenaars en in retour werd de met slavenarbeid geproduceerde suiker, siroop, tabak en katoen ingeladen
- Ook tussen 1644 en 1651, toen De Ruijter met zijn eigen schip *De Salamander*, voor eigen rekening ging varen, maakte hij een aantal retourtochten naar de slavenkolonies in het Caraïbisch gebied.
- In 1655 toen De Ruijter weer in dienst was van de Staten Generaal, verdreef De Ruijter de Engelsen uit het fort te Tacorary (Ghana)
- De toegenomen vraag vanuit het Caraïbisch gebied naar slaafgemaakte Afrikanen had een toenemende verharding van de concurrentie tussen de Republiek en Engeland in West-Afrika tot gevolg. In het kader daarvan veroverden de Engelsen in 1664 vrijwel alle Nederlandse forten behalve Elmina. De WIC beschikte niet over de benodigde middelen voor een tegenaanval en daarom besloten de Staten generaal De Ruijter erop te sturen die met zijn vloot bij Gibraltar lag. In 1664 veroverde hij met succes het Engelse fort op eilandje Tasso (Sierra Leone), waar maar liefst 400-500 ivoren slagtoenden tot de buit behoorden en in de

maanden daarna heroverde hij alle Nederlandse forten en veroverde ook het Engelse fort Cormantin (later omgedoopt tot Amsterdam). Alleen het nabij Elmina gelegen Cabo Corso weigerde hij aan te vallen, omdat het zo zwaar versterkt was dat hij de risico's te hoog achtte. Dit was zeer tegen de zin van WIC directeur-generaal te Elmina, Johan van Valckenburg, die vermoedde dat daardoor de Nederlandse handel in het gebied ondermijnd zou worden. Deze gebeurtenissen vormden de opmaat naar de Tweede Nederlands-Engelse oorlog. Toen de vrede werd getekend in 1667 werd besloten alles te laten zoals het op dat moment was. Dat betekende dat het tot Cape Coast castle omgedoopte Cabo Corso Engels bleef en inderdaad een van de hoofdplaatsen werd in de Britse slavenhandel. Ook aan de andere kant van de oceaan werd alles gelaten zoals het op dat moment was, waardoor het door de Engelsen veroverde Nieuw Amsterdam Engels bleef en New York werd en het door de Zeeuwen veroverde Suriname in Nederlandse handen kwam. (Goslinga 45-48; Den Heyer 23)

- Na afloop van voorgaande gebeurtenissen op de Afrikaanse kusten vaart De Ruijter met zijn vloot van dertien schepen door naar het Caraïbisch gebied en Noord-Amerika. In Carlisle Bay, Barbados, de oudste Engelse slavenkolonie in het Caraïbisch gebied, vernietigt hij een aantal Engelse schepen en beschiet hij de versterkingen daar, maar wordt door hevig vuur en met zware beschadigingen verdreven. Hij gaat voor reparaties naar de Franse slavenkolonie Martinique, verovert een aantal Engelse schepen en bevoorraadt de spil van de Nederlandse slavenhandel in de Cariben, Sint Eustatius. Vervolgens zeilt hij door naar Noord-Amerika, maar durft daar het risico niet aan Nieuw Amsterdam/Nieuw Nederland te heroveren op de Engelsen; wel landt hij nog even in St Johns, in het huidige Canada.
- In de strijd tegen Frankrijk die in rampjaar 1672 was losgebarsten, zeilt De Ruijter naar het Caraïbisch gebied om daar de belangrijke Franse slavenkolonies aan te vallen. Hij probeert met name Martinique te veroveren in 1674, maar dat mislukt.
- In 1662 heeft de WIC een deel van het Spaanse asiento, d.i. het door de Spaanse kroon gegeven monopolie op de Spaanse slavenhandel naar de koloniën in de Amerika's, naar zich toe weten te halen. Tot aan 1674 verhandelen ze ca. 50.000 Afrikanen. Er worden onderhandelingen geopend voor een nieuw asiento, maar die verlopen eerst moeizaam. In 1675 wordt een nieuw asiento afgesloten, waarin met name de WIC agenten, de Amsterdamse gebroeders Coymans, een sleutelrol vervulden. Voor vijf jaar zouden jaarlijks jaarlijks 4.000 slaafgemaakte Afrikanen worden geleverd aan de Spanjaarden. De doorslag in de onderhandelingen kwam toen de Heren X, de bewindhebbers van de WIC, er in slaagden de Staten Generaal ervan te overtuigen Spanje te helpen in zijn strijd tegen Frankrijk, waarmee ook Nederland in oorlog was, door een vloot o.l.v. de Ruijter in te zetten. Dat gebeurde inderdaad en uiteindelijk vond de Ruijter daar zelfs zijn dood. Maar intussen had zijn steun aan Spanje wel bewerkstelligd dat de asiento-overeenkomst tot stand kwam. In 1678 arriveerden WIC-schepen met de eerste groep van 1.800 Afrikanen onder dit contract op Curaçao om vandaar met Spaanse schepen naar de Spaanse koloniën te worden vervoerd.

De Ruijter en Jan Kompagnie/Kompany

Het verhaal gaat dat op het in 1664 ook heroverde eiland Goeree (Senegal) de Ruijter een oude Afrikaanse jeugdvriend uit Vlissingen tegenkwam, die als jongetje daarnaar toe was verscheept en bij hem op school had gezeten. Ze zouden elkaar 46 jaar niet hebben gezien en samen vol vreugde jeugdherinneringen hebben opgehaald. Deze man, die in Vlissingen de naam Jan Kompagnie had

gekregen, was inmiddels onderkoning van Goeree. Het is een mooi en in de loop der tijd vele malen opnieuw verteld en geromantiseerd en aangedikt verhaal. Maar of het waar is kan worden betwijfeld, zoals de historicus Dirk Tang aantoont die er onderzoek naar deed. De Ruijter zelf heeft er namelijk in zijn journaal over deze tocht met geen woord over gerept evenmin als diens zoon Engel en anderen die bij de tocht aanwezig waren en journaals bijhielden. En in Vlissingse archieven is tot op heden geen spoor van Jan Compagnie aangetroffen. Alleen in een door een onbekende bijgehouden journaal wordt over hem gesproken en dit lijkt later aangedikt weer terecht gekomen in de biografie die Gerhard Brandt schreef na de dood van de admiraal in opdracht van zoon Engel de Ruijter. Dit stond er volgens Tang¹:

“Onze luytenant Hondius hadde dien dagh een boodt water gehaeldt/en daer wiert voor den Capitein van der Saen een Neger aen boordt gebracht/ die door de Wandeling genoemt wierde Jan Compagny, die voor 5 of 46 Jaren geleden/ al kennis hadde gehad/aen den Heer Vice-admiraal de Ruyter, en wist alles perfect te verhalen/ wat in die tijdt ghepasseert was/ dat hy onmogelijck scheen dat op sulcke Barbarische Menschen sulcken memorij was/ om alles weder soo perfect te verhalen/ deze Neger zijnde een oud bedaert Man/ die soo wij verstonden op dat Eylandt soo veel als Vice-Koninck was/ en hadden veel dienst aen de Hollandsche West-Indische Compagny ghedaen hadde”.

Bij Brandt wordt dat (geciteerd in Tang):

“Op dezelve dag viel iets voor dat waardig is verhaalt te worden: een wonderbaare ontmoeting. Eenige van de Hollandfche scheepen verzeilden beoofden het eiland Goeree, en hunne boots voeren aan de kaap of het vafte land om water. Onder anderen begaf zich de Schoutbynacht van der Zaan aan land daar hy een’ ouden Neeger vond, die Nederduitfch verftond en fprak, en hem vraagde wie als Admiraal ’t gebied had over de Hollandfche vloot? Van der Zaan zeide, Michiel de Ruiter; De Neger daar op, Michiel, Michiel, Michiel de Ruiter, ik heb omtrent vijf- of zesenvertig jaar geleden, te Vliiffingen een bootsmans jongen gekent, die Michiel de Ruiter heette. Waar op van der Zaan hem verzekerde, dat die zelve Michiel nu Admiraal van de vloot was. Maar de Neger kon ’t bezwaarlyk gelooven, zeggende, Michiel, toen Bootsmanjonge en nu Admiraal, dat kan niet zyn. Als van der Zaan by zyn zeggen bleef, verzocht de Neger, Jan Kompany genoemt, dat men hem aan de Ruiters boord zou brengen; op dat hy zyn’ ouden makker en fpeelgezel, met wien hy gevaaren had, noch eens mocht zien en fpreken. Men was hem te wil: en de Ruiter hem, na ’t verloop van zo veele jaaren, ziende en hoorende fpreken, ftond niet min verwondert dan de Neger over die zeldzaame ontmoeting. Hier zag de Neger dat de Bootsman jongen eertyds zyn medemaat, een Admiraal van deeze Hollandfche vloote was geworden, en hy vertelde, dat het geluk hem, weleer een’ arme slaaf, ook had begunftigt, en tot ‘ Onderkoning’ over eenige Negers van dat geweft verheven. Daarna begoft hy te fpreken van d’oude tyd hunner kindsheit, en toonde een fterke ja byna ongelooffelyke geheugenis te hebben. Hy wift al de naamen der bruggen, ftraaten en kaajen te Vliiffingen onderfcheidelyk te noemen en men hoorde hem vele voorvallen van zyne jeugt, en al wat hem in in ’t gezelfchap van de Ruiter, te waater of te land, was bejegent, omftandiglyk verhaalen. De Ruiter onthaalde hem vriendelyk, en had groot vermaak in zyn gefprek, dat hem d’onnoozele geneugten van zyne kommerlooze jaaren in de gedachten bragt”. En vervolgens beschrijft Brandt nog met allerlei details over het godsdienstige leven van Jan en een beschrijving van diens dorp en positie.

Nadien zijn hierop zelfs hele (kinder)boeken gebaseerd.

¹ http://www.geschiedenis.nl/index.php?go=home.showBericht&bericht_id=3193

De morele context toen

Vaak wordt gezegd dat men in Nederland toen niet beter wist en je de slavernij in de context van die tijd moet zien. Voor een uitgebreide verhandeling hierover verwijs ik graag naar een wetenschappelijk artikel dat ik hierover onlangs publiceerde (zie hieronder). Hier volsta ik met het volgende.

In de Ruijters tijd waren er zeer verschillende stemmen over de slavernij te horen, die hem zeker niet onberoerd moeten hebben gelaten, want hij was een gelovig man en trok zich het lot van slaafgemaakte mensen aan. Althans dat laatste gold in ieder geval de zogenaamde christenslaven in Noord-Afrika. Dit waren merendeels bemanningen en passagiers van Europese schepen die in opdracht van Noordafrikaanse heersers werden gekeapt, gevangen gehouden en tewerk gesteld in o.a. galeien en in harems. Maar ze konden ook worden vrijgekocht, wat in het geval van Nederlanders gebeurde met door familie en geloofs- en streekgenoten opgehaald geld. Dat is wat De Ruijter is gaan doen, evenals het bestrijden van deze kapers en hun hoofdkwartieren.

De Ruijter moet op zijn andere tochten vele duizenden slaafgemaakte Afrikanen in alle mogelijke omstandigheden hebben gezien, maar heeft over die slavernij, voor zover we nu weten, nooit een woord van afkeuring uitgesproken. Toch waren er genoeg predikanten in zijn omgeving die zich kritisch over de slavernij met Afrikanen uitlieten. Bijvoorbeeld de Vlissingse predikant Georgius de Raad stelde (1665) stelde dat “de heele werelt weet” hoe slaven soms behandeld worden door “onze” mensen. Hij vertelde hoe ze uit Afrika geroofd, tegen hun zin in “onze” schepen werden gelokt, van de “schrackelijcke en notoire sonden” en de “ongehoorde en Heydensche wreetheyt die de Christenen ontrent de Heyden-slaven in de schepen hebben gepleeght”. En hij verhaalde hoe de slaafgemaakte Afrikanen “op onse plantagien werden onthaelt” (geciteerd in van Stipriaan 2014). Weliswaar kon, volgens dominee De Raad de Voorzienigheid mensen in slavernij brengen, maar christenen hadden dan wel de plicht hen tot de ware godsdienst, het gereformeerd geloof, te brengen. Hoe dan ook was slavenhandel volgens hem een zonde waarvoor men zich zal moeten verantwoorden, al stelde hij ook dat God uit iets slechts ook iets goeds kan laten voorkomen.

En een laatste moraliteit was het bewuste verschil dat werd aangelegd voor slavernij, namelijk gelegitimeerd in de koloniën, maar zodra een slaafgemaakte Afrikaan langer dan 6 maanden op Nederlandse bodem verbleef was hij een vrij mens, want slavernij in Nederland dat bestond niet.

Tot slot, het vaak gehoorde idee dat de De Ruijter niets met de WIC, maar alleen met de VOC gehad zou hebben gehad en daarom niets met slavernij of slavenhandel, is inmiddels lang achterhaald. Alleen al voor de Kaapkolonie is aangetoond dat er 60.000 slaafgemaakten zijn aangevoerd en hetzelfde geldt voor Batavia (nu Jakarta). De totale slavenhandel onder de VOC wordt inmiddels voorzichtig geschat als van vergelijkbare omvang als de transatlantische slavenhandel onder Nederlandse vlag (zie van Welie).

Enkele bronnen:

- Cornelis Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in the Guianas* dl II (Assen 1985), m.n. 44-48 en 158-159)
- Henk den Heijer, *Goud, ivoor en slaven* (Zutphen 1997), m.n. 22-23.
- J.R. Bruijn, R. Prud'homme van Reine, en R. van Hövell tot Westerflier: *De Ruyter, Dutch Admiral* (Rotterdam 2011)

- Alex van Stipriaan, De achterkant van Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap; Nederland en zijn slavernijverleden. *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit* 4:3 (2014), 68-81
- Rik van Welie, Patterns of slave trading and slavery in the Dutch colonial world, 1593-1863. In Gert Oostindie (ed.), *Dutch colonialism, migration and cultural heritage* (Leiden 2008) 155-260.